

«ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄ» ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅԱՆ  
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՔԱՂԱՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հոգվածը նվիրված է պառլամենտարիզմի ֆենոմենի մեկնաբանությունների քաղաքագիտական վերլուծությանը: Հեղինակը մեկնաբանում է պառլամենտարիզմը՝ որպես պետական իշխանության կազմակերպման և գործառնության համակարգ, որը հենվում է իշխանությունների բաժանման, քաղաքացիական հասարակության տարբեր սոցիալական խմբերի շահերի բազմազանության, քաղաքական բազմակարծության, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պահպանման սկզբունքների վրա:

**Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ.** պառլամենտարիզմ, իշխանությունների բաժանում, ներկայացուցչական ժողովրդավարություն, ժողովրդավարական արժեքներ, հասարակության կառավարման համակարգ, խորհրդարանի լիազորությունների մակարդակ:

ԱՊՀ երկրների քաղաքական գիտության մեջ «պառլամենտարիզմ» հասկացությունը մեկնաբանվում է տարբեր կերպ, թեև, ընդհանուր առմամբ, խոսքը գերագույն պետական իշխանության գործառնության և կազմակերպման խորհրդարանական համակարգի մասին է, որը դիտարկվում է իշխանության օրենսդիր և գործադիր գործառնությունների բաժանման համատեքստում: Նեղ իմաստով՝ պառլամենտարիզմի տակ, սովորաբար, հասկանում են խորհրդարանի գերիշխանությունը և արտոնյալ դրությունը, նրա առաջ կառավարության պատասխանատվությունը. լայն իմաստով՝

նրա էական դերակատարությունը՝ որպես ներկայացուցչական և օրենսդիր մարմնի, որն օժտված է նաև վերահսկողական լիազորություններով: Արդարացված է այն դիտողությունը, ըստ որի պառլամենտարիզմը՝ ոչ այլ ինչ է, քան քաղաքական որոշումներն ազատ քննարկելու և ընդունելու ներկայացուցչական մարմնի ունակությունը:

«Պառլամենտարիզմ» եզրույթը մեզանում լայն շրջանառության մեջ է դրվել դեռևս Հայաստանի առաջին հանրապետությունում: Այդ շրջանում պառլամենտարիզմը մեկնաբանվում էր որպես պետական կառուցվածքի համակարգ, որի դեպքում խորհրդարանը գերակշռող դեր է խաղում ոչ միայն որպես օրենսդիր մարմին, այլև որպես գործադիր իշխանության նկատմամբ գերագույն վերահսկողություն իրականացվող մարմին: Խորհրդարանն ընկալվում էր որպես գործադիր իշխանության նկատմամբ գերագույն վերահսկողության մարմին, որն իրավունք ունի ոչ միայն կառավարությունից պահանջելու հաշվետվություն իր գործունեության մասին, այլև պատասխանատվության կանչելու նախարարներին: Մեր կարծիքով՝ Հայաստանի առաջին խորհրդարանական հանրապետությունը հանդիսանում էր յուրօրինակ ներկայացուցչական պետություն, որն իր բացառիկ իրավունքներն իրականացնելիս սերտորեն կապված

1 Алеманн У. фон. Парламентаризм. // Политология. Вып.3: М., 1993, с.22.

էր սահմանադրական-իրավական այն նորմի հետ, որը պահանջում էր, որ կառավարության քաղաքականությունը մշտապես համապատասխանի խորհրդարանի մեծամասնության շահերին և ձգտումներին: Անտարակույս, խորհրդարանական կարող են անվանվել միայն այն պետությունները, որոնցում պառլամենտարիզմի նորմերը կազմում են նրանց սահմանադրական իրավունքի անհրաժեշտ բաղադրիչները:

Հետխորհրդային փոխակերպումների, բարդ ու հակասական զարգացումների ժամանակակից փուլում շրջանառվում են բազմաթիվ սահմանումներ, որոնք այս կամ այն չափով արտացոլում են «պառլամենտարիզմ» հասկացության էությունը: Որոշ հեղինակներ պառլամենտարիզմը գնահատում են որպես բացառապես պետական վարչակարգ, որի գլխավոր տարբերիչ գիծը խորհրդարանի առաջ կառավարության քաղաքական պատասխանատվությունն է:

Անհրաժեշտ է տարբերել պառլամենտարիզմի «լայն» և «նեղ» ըմբռնումները, քանի որ դա նպաստում է պառլամենտարիզմի ֆենոմենի յուրահատկության բացահայտմանը: Պառլամենտարիզմի «ընդլայնողական» մոտեցման կողմնակիցներից ռուս հետազոտող Ս.Մ.Միրոնովը պառլամենտարիզմը բնորոշում է որպես «բարդ և բազմակողմանի ֆենոմեն, սոցիալական արժեքների ինչ-որ մի սանդղակ, որտեղ գերիշխում է օրենքը, գործում են իրավունքի գերակայության և իշխանության բաժանման սկզբունքները, իսկ քաղաքացիական հասարակությունը բնութագրվում է դեմոկրատիզմով և բարձր քաղաքական-իրավական մշակույթով»:<sup>1</sup>

Պառլամենտարիզմը նաև դիտարկվում է որպես «կառավարման ներկայացուցչական սկզբունք և ներկայացուցչական պետական մարմինների գործունեության, ինչպես նաև պետական իշխանության այլ մարմինների հետ փոխգործակցության ձև»:<sup>2</sup>

Ըստ Հանրագիտական մեծ բառարանի՝ «պառլամենտարիզմը պետության քաղաքական կազմակերպության համակարգ է, որտեղ հստակ սահմանագատված են օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների գործառնությունները՝ խորհրդարանի արտոնյալ վիճակի պայմաններում»:<sup>3</sup> Դա ընդգծում է ընտրովի օրենսդրական մարմնի առաջատար դիրքը պետական իշխանության և կառավարման համակարգում:

Ամերիկյան ականավոր քաղաքագետ Խուան Լինցը, բնութագրելով պառլամենտարիզմն իր ծագումնաբանական և ժամանակակից կողմերի միասնության մեջ, նշում է՝ նախ՝ իր արմատներով պառլամենտարիզմը գալիս է ժողովրդի ներկայացուցչության միջնադարյան ձևից՝ ընտրովի ժողովից, որն օժտված էր որոշումներ ընդունելու որոշակի իրավունքներով և լիազորություններով: Այնուհետև հստակեցնելով իր միտքը՝ Խ.Լինցը նշում է. «Խստորեն ասած, պառլամենտարիզմը այնպիսի վարչակարգ է, որի դեպքում միակ ժողովրդավարական ինստիտուտը հանդիսանում է խորհրդարանը, իսկ կառավարության իշխանությունը գտնվում է խորհրդարանական վստահության քվեից լիակատար կախվածության մեջ»:<sup>4</sup> Վերոնշյալ սահմանումը մեզ թույլ է տալիս հստակ առանձնացնել պառլամենտարիզմի սկզբունքները:

2 Ковлер А.И. Очерки по истории парламентаризма. // Парламенты мира. – М., 1991, с.580.

3 Большой энциклопедический словарь. М., 1997, с.880.

4 Линц Х. Опасности президентства. – Полис, 2001, № 5, с.54.

1 Миров С.М. Конституция России и задачи Совета Федерации. // Российская Федерация сегодня, 2002, №2.

րը: Դրանց մեջ առավել կարևորներն են՝ բնակչության բոլոր սոցիալական խավերի շահերի արտահայտումը և պաշտպանումը, իշխանության մյուս բոլոր մարմինների նկատմամբ իշխանության օրենսդիր մարմինների առաջնությունը, խորհրդարանի ենթարկվածությունը ժողովրդին և վերջինիս կողմից խորհրդարանի վերահսկելիությունը, իշխանության այլ մարմինների հետ խորհրդարանների փոխգործակցությունը:

Ժամանակակից քաղաքագիտական գրականության մեջ օգտագործվում են «պառլամենտարիզմ» հասկացության տարբեր բնութագրումներ, որոնց մի մասը հիմնական բնութագրումների ձևափոխումներն են: Պառլամենտարիզմը բնութագրում են և՛ որպես հասարակության կառավարման համակարգ, և՛ որպես ներկայացուցչական ժողովրդավարության ձև, և՛ որպես բնակչության որոշակի խմբերի շահերի իրականացման ժողովրդավարական մեխանիզմ և այլն: Այս բնութագրումների տարամիտման էությունը հիմնականում վերաբերում է պառլամենտարիզմի օբյեկտների առանձնացման չափանիշների հարցին: Եթե մի դեպքում նման չափանիշ են համարում հասարակության կառավարման առանձնահատուկ համակարգը կամ ներկայացուցչական ժողովրդավարության ձևը, ապա մյուս դեպքում՝ բնակչության որոշակի խմբերի շահերի իրականացման ժողովրդավարական մեխանիզմը: Միաժամանակ, պառլամենտարիզմը, գործառնելով որպես ներկայացուցչական ժողովրդավարության ձև կամ որպես բնակչության տարբեր խմբերի շահերի իրականացման ժողովրդավարական մեխանիզմ, բնավ էլ ամբողջովին չի հանգում դրանց: Այն, ընդհանրական իմաստով, միաժամանակ պետական իշխանության կազմակերպման և գործառնության

ամբողջական համակարգ է, որը հասարակության քաղաքական համակարգում ունի իր որոշակի տեղը, դերակատարությունը և գործառնությունը:

Պառլամենտարիզմի գիտական սահմանման պրոբլեմի մի էական կողմն է դառնում այդ կատեգորիայի ուրույն բովանդակության ու նշանակության բացահայտումը ժամանակակից քաղաքագիտության այնպիսի կատեգորիայի հարաբերակցությամբ, ինչպիսին է «ժողովրդավարությունը»:

Պառլամենտարիզմը հանդիսանում է ներկայացուցչական ժողովրդավարության ձևերից մեկը, նրա գործառնության օրինաչափությունների դրսևորման առավել կոնկրետ ոլորտը: Ընդ որում, շատ կարևոր է ընդգծել, որ տվյալ դեպքում պառլամենտարիզմը փաստորեն նույնանում է ժողովրդավարական արժեքների հետ: Դրանց թվում բացառիկ կարևորություն են ձեռք բերում. քաղաքացիական հասարակությունը՝ իրավական մշակույթի իր բարձր մակարդակով, օրենքի գերակայության գաղափարի հաստատումը, պետության հետ հարաբերություններում անձի իրավունքների առաջնությունը, արժեքների համապատասխան սանդղակի ստեղծումը, որը պետական իշխանությունն իրականացնելիս բացառում է հասարակական և անձնական շահերի միջև ծագող ներհակություններն ու լուրջ հակասությունները: Անկասկած, այդ արժեքների իրագործումը պետք է տեղի ունենա ժողովրդական ներկայացուցչության մարմնի՝ խորհրդարանի ակտիվ գործունեության միջոցով: Չպետք է մոռանալ նաև, որ պառլամենտարիզմը, որպես որոշակի քաղաքական և իրավական գաղափարախոսություն՝ միաժամանակ քաղաքական իրականության, ինքն իր և այլ իրողությունների նկատմամբ ակտիվ վերաբերմունքի եղանակ է: Այն քաղաքական գիտակցության, նրան համարժեք

ժողովրդավարական քաղաքական մշակույթի մեջ արժեքային կողմնորոշման ձև է ստանում: Ամենևին հնարավոր չէ հասկանալ, թե ինչ է տեղի ունենում աստիճանաբար ժողովրդավարացվող հասարակության մեջ, թե դեպի ո՛ր է այն շարժվում, ինչպիսի՛ պրոբլեմներ են նրա առջև կանգնած, եթե մենք չըմբռնենք այն արժեքների փոփոխությունների միտումը, որոնք ընդունում են նրա անդամները, այդ փոփոխությունների կապը տնտեսության վիճակի և պաշտամենտարիզմի ինստիտուտների գործունեության հետ:

Ասվածից հետո կարևոր է կանգ առնել խորհրդարանի և ժողովրդավարության հարաբերակցության այն կողմերի վրա, որոնք կապված են պաշտամենտարիզմի ֆենոմենի յուրահատկության հետ:

Իսկական պաշտամենտարիզմը հնարավոր է միայն ժողովրդավարության պայմաններում, երբ, ինչպես նշում են Դ.Օլսոնը և Մ.Մեզլեր, խորհրդարանն առավել մոտ է գտնվում «այն տեղին, որտեղ իրականացվում է ժողովրդավարության տեսության և ժողովրդավարական պրակտիկայի միավորում-միաձուլումը»:<sup>1</sup> Երբ խորհրդարանը ոչ թե ձևականորեն, այլ գործնականում հանդես է գալիս որպես իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմին, որն իր մեջ ներառում է ինքը խորհրդարանը, ինչպես նաև տարբեր մակարդակի քաղաքական, իրավական և բարոյական գործոնների ողջ համակարգը, որի օգնությամբ, ըստ էության, կարգավորվում է հասարակության կյանքը: Անկասկած, ժողովրդավարացումն անհնար է առանց տարբեր սոցիալական խմբերի և հասարակության կողմից իշ-

խանության իրականացման ներկայացուցչական ձևերի զարգացման ու կատարելագործման, այսինքն՝ առանց խորհրդարանական ժողովրդավարության: Մյուս կողմից՝ ակներև է, որ քաղաքացիների ազատությունը կարող է ապահովել միայն պետության մեջ, որտեղ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունները գործում են խիստ որոշակի ոլորտներում և փոխադարձաբար սահմանափակում են մեկը մյուսին: Այդ սկզբունքն արտացոլվում է իշխանության իրականացման մեխանիզմի կառուցման մեջ, իսկ իշխանությունների ռեալ բաժանումը հաստատվում կամ հերքվում է դրա ձևավորման և գործառնության ողջ պրակտիկայով:

Իշխանությունների բաժանման տեսությունն ու պրակտիկան չի ենթադրում պետական իշխանության որևէ ճյուղին գերագույն իշխանության լիազորությունների և գործառնությունների շնորհում: Բանն այն է, որ պետության միասնությունը և ամբողջականությունը թույլ չի տալիս առաջադրել հարց, թե ո՛ր իշխանությունն է առավել կարևորը: Դրանցից ոչ մեկը չի կարող գոյություն ունենալ առանց մյուս երկուսի:<sup>2</sup> Ասվածից բխում է, որ իշխանությունների բաժանման սկզբունքը բնավ չի ժխտում իշխանության միասնության դեույթը: Այն միայն ժխտում է մենիշխանությունը: Իշխանության միասնությունը ենթադրում է իշխանության բոլոր երեք ճյուղերի միջև շահագրգիռ համագործակցություն, փոխներգործություն և իշխանության որևէ մեկ ճյուղի մեջ ողջ իշխանությունը կենտրոնացնելու, բռնապետություն հաստատելու անթույլատրելիությունը, անհանդուրժելիությունը:

Պաշտամենտարիզմի էության պարզաբանումը պահանջում է նաև քննար-

1 Политическая демократия и федерализм в России и Германии. – М.–Мюнхен–Вюрцбург, 1999, с.16.

2 Бачило И.Л. Факторы, влияющие на государственность. // Государство и право, 1993, № 7, с.28.

կել պառլամենտարիզմի և պետական կառավարման ձևերի հարաբերակցության պրոբլեմը: Չժանրանալով դրա իրավագիտական մեկնաբանությունների վրա՝ շատ կարևոր է ընդգծել, որ թեև պառլամենտարիզմը կառավարման ձևերի տարատեսակություններից մեկն է, սակայն քաղաքագիտական իմաստով ամբողջովին դրան չի հանգում: Հատկանշական է, որ մի շարք երկրներում խորհրդարանական համակարգը լիովին զուգակցվում է պետական կառավարման այնպիսի ձևի հետ, ինչպիսին է միապետությունը: Հաճախ դա անվանում են խորհրդարանական միապետություն: Մեր կարծիքով՝ պառլամենտարիզմը պետք է դիտել ոչ միայն այն կողմից, որ դա պետական կառավարման ձևերի տարատեսակություններից մեկն է: Էլ ավելի մեծ չափով դա բազմապլան երևույթ է, որն ունի բարդ ներքին կառուցվածք. բաղկացած է փոխկապակցված տարրերից: Պառլամենտարիզմը բնորոշում է նաև հասարակական կյանքի կազմակերպման կառուցվածքը, քաղաքացիների իրավունքների, պարտականությունների և ազատությունների ապահովման՝ գործնականում ձեռքբերված մակարդակը, այսինքն՝ հասարակության ժողովրդավարացման աստիճանը: Հետևաբար, պառլամենտարիզմի մասին կարելի է խոսել միայն ժողովրդավարական կառավարման առնչությամբ, թեև խորհրդարան կարող է գոյություն ունենալ և ավտորիտար վարչակարգերում (օրինակ՝ Ուգանդայում, Ինդոնեզիայում): Այն մոտեցումը, սակայն, երբ պառլամենտարիզմը հանգեցվում է կառավարման ձևերից մեկին, որը բնութագրվում է խորհրդարանի, կառավարության և պետության առաջին դեմքի՝ մեկը մյուսին ենթարկվելու՝ ենթակայության մակարդակով, ակնհայտ ամբավարար է:

Այդ տեսակետից և՛ տեսական, և՛

գործնական առումով հրատապ է «պառլամենտարիզմ-խորհրդարան» երկմիասնության վերլուծությունը: Տեղին է նշել, որ երբեմն պառլամենտարիզմի տակ հասկանում են խորհրդարանի գործառնության պրակտիկան և տեսությունը: Թեև բավական հաճախ կարելի է հանդիպել պառլամենտարիզմի ընդլայնողական մեկնաբանությանը, երբ այն նույնականացվում է ներկայացուցչական ժողովրդավարության հետ: Այսինքն՝ պառլամենտարիզմը մեկնաբանվում է որպես «քաղաքական որոշումներն ազատ քննարկելու և օրենքների ձևով ընդունելու պետական իշխանության ներկայացուցչական մարմնի ունակություն»:<sup>1</sup> Կարելի է համաձայնվել կամ վիճարկել այդ դատողությունը, սակայն մի բան անվիճելի է՝ չի լինում ժողովրդավարություն առանց պառլամենտարիզմի, իսկ պառլամենտարիզմը գոյություն չունի առանց խորհրդարանի:

Պառլամենտարիզմը ենթադրում է, որ խորհրդարանն օժտված է օրենսդրության, կառավարության ընտրության, նրա և գործադիր իշխանության մյուս անդամների գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, նրանց պաշտոնաթողության, ինչպես նաև պետության գլխի պաշտոնաթողության լիազորություններով: Այսպիսով՝ նպատակահարմար է խոսել պառլամենտարիզմի մասին միայն այն դեպքում, եթե բացի խորհրդարանից՝ գոյություն ունի հասարակության կառավարման այնպիսի համակարգ, որի մեջ, առնվազն, առկա են. ա) օրենսդիր և գործադիր գործառնությունների հստակ բաշխում, բ) ներկայացուցչական (օրենսդրական) մարմնի, այն է խորհրդարանի՝ պետական իշխանության այլ մարմինների նկատ-

1 Евзеров Р.Я. Парламентаризм и разделение властей в современной России. // Общественные науки и современность, 1999, № 1, с.83.

մամբ գերակշռող (արտոնյալ) վիճակ:

Ամենաընդհանուր պլանով լիովին համամիտ ենք այն քաղաքագետների հետ, որոնց կարծիքով՝ խորհրդարանի սոսկական գոյությունը պետական իշխանության մարմինների համակարգում՝ չի նշանակում պառլամենտարիզմի գոյություն ամուր հիմքերի վրա: Պառլամենտարիզմի համար անհրաժեշտ է, որպեսզի ժողովրդական ներկայացուցչության մարմինն օժտված լինի որոշակի որակներով, որոնց թվում կարելի է առանձնացնել.

1. խորհրդարանի պատգամավորների ընտրությունն ազատ համընդհանուր ընտրություններում, ինչը տվյալ պետական մարմնի ներկայացուցչության բարձր մակարդակի հիմնական երաշխիքն է,

2. ինքնուրույնությունն ու իշխանությունների բաժանման համակարգում անկախությունը,

3. խորհրդարանի լիազորությունների բարձր մակարդակը՝ պետական կառավարման հարցերի լուծման և օրինաստեղծ գործունեության ընթացքում:<sup>1</sup> Այսպիսով՝ խորհրդարանը որպես պառլամենտարիզմի գլխավոր տարր, պետք է օժտված լինի որոշակի հատկանիշներով, որակական բնութագրերով, առանց որոնց պառլամենտարիզմը՝ որպես համակարգ չի կարող կայանալ: Խորհրդարանը որպես ժողովրդական ներկայացուցչության մարմին, չի կարող սահմանափակվել վերը թվարկված հատկանիշներով: Այն բնութագրվում է նաև օրենքի գերակայությամբ, խորհրդարանի հարաբերական ինքնուրույնությամբ, իշխանության բոլոր ձյուղերի լիազորությունների հստակ բաժանմամբ և հաշվեկշռվածությամբ, փոխադարձ զսպումների ու հակակշիռների

համակարգի առկայությամբ, ներկայացուցչականությամբ, օրենսդրական իրավասության բավական բարձր մակարդակով, քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատություններն իրապես ապահովելու ունակությամբ: Հենց այդ ընդհանուր գծերն էլ թույլ են տալիս պնդելու, որ պառլամենտարիզմը՝ հասարակության բոլոր սոցիալական խավերի և խմբերի շահերի իրականացման առանձնահատուկ իրավական ինստիտուտ է:

Ներկայացուցչական և օրենսդրական մարմնի առկայությունը դեռևս չի նշանակում պառլամենտարիզմի՝ որպես ժամանակակից քաղաքակիրթ հասարակության առանձնահատուկ սոցիալական և քաղաքական ինստիտուտի առկայություն: Պառլամենտարիզմը պետական իշխանության անհամեմատ ավելի բարդ և բազմակողմանի համակարգ է, քան խորհրդարանի և իշխանության հասարակ բաժանման առկայությունը:

Այս առումով պառլամենտարիզմի ձևավորման ու զարգացման ըմբռնման համար ելակետային նշանակություն է ստանում ներկայացուցչության սկզբունքի քաղաքագիտական վերլուծությունը: Ներկայացուցչության սկզբունքի էությունը չի սպառվում լիազորությունների պատվիրակմամբ: Դա միայն «ներկայացուցչություն» հասկացության իմաստային եզրերից մեկն է: Որոշ քաղաքագետներ առանձնացնում են պառլամենտարիզմի հիմնարար այդ սկզբունքի երեք իմաստային նշանակություններ.

1. լիազորությունների պատվիրակում,

2. տիպականություն, այսինքն՝ տիպական, միջին բնութագրերով օժտված անձանց առկայություն,

1 Романов Р.М. Российский парламентаризм: генезис и организационное оформление. – Полис, 1998, № 5, с.131.

### 3. խորհրդանշանայնություն:<sup>1</sup>

Ժողովրդական ներկայացուցչությունը՝ որպես ժողովրդավարության իրական խորհրդանիշ, ներառում է իր մեջ ոչ միայն վստահված անձանց ազատ ընտրության իրավունքը և լիազորությունների պատվիրակումն, այլև իրենց կողմից լիազորված անձանց գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրական հնարավորությունը:

Ինչպես հայտնի է, խորհրդարանի կազմը որոշվում է ժողովրդի ազատ կամքի արտահայտությամբ: Դա նշանակում է, որ գերագույն իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին՝ խորհրդարանական իշխանությունը հանդես է գալիս որպես իշխանություն, որը լիազորված է ժողովրդի, այսինքն՝ իշխանության սուվերենի կողմից: Այլ կերպ ասած, խորհրդարանը մարմնավորում է ժողովրդի սուվերենությունը, գերիշխանությունը: Այն կոչված է արտահայտելու ժողովրդի հավաքական կամքը և ենթակարգելու խմբային շահերը: Ինչ վերաբերում է «տիպականությանը», ապա այստեղ խոսքն այն մասին է, որ խորհրդարանական ներկայացուցչությունն իր ամբողջության մեջ պետք է ներկայացնի սոցիումի խտացված մանրակերտը: Հետևաբար, միայն լիարժեք ներկայացուցչության դեպքում խորհրդարանն ի գործ է համարժեքորեն արտացոլելու ժողովրդի շահերը, հաշվի առնելու մարդկանց կարծիքների և տրամադրությունների ողջ բազմազանությունը, մշակույթների և ավանդույթների ողջ տարապատկերը, եթե ընտրազանգվածը բազմազգ է:

Ժողովրդավարության խորքային ըմբռնման համար ոչ նվազ կարևոր նշանակություն ունի ներկայացուցչու-

թյան՝ որպես «խորհրդանիշ» ճիշտ մեկնաբանությունը: Խորհրդարանը խորհրդանշում է ժողովրդավարությունը, և ժողովրդավարական կարգին սպառնացող վտանգների դեպքում հենց խորհրդարանն է՝ որպես այդ կարգի խորհրդանիշ, առաջինը հայտնվում հարվածի տակ:

Քաղաքական մասնակցությունը պառլամենտարիզմի միայն «արտաքին» բնութագիրն է, մինչդեռ նրա հիմնարար բաղադրիչը հանդիսանում է, նախևառաջ, ողջ ներկայացուցչական ինստիտուտների գործառնությունը և նրանց փոխգործողությունը քաղաքական համակարգի այլ տարրերի, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության հետ: Տվյալ մոտեցման հիմնական գաղափարն այն պնդումն է, որ պառլամենտարիզմի իսկության մասին կարելի է խոսել միայն այնպիսի առանձնահատուկ համակարգի գոյության պայմաններում, որի դեպքում պառլամենտարիզմը ոչ թե ձևականորեն, այլ իրական իր գործառնություններն իրականացնելու հնարավորություն ունի՝ դրանով իսկ զբաղեցնելով իր համարժեք տեղը երկրի քաղաքական համակարգում: Պառլամենտարիզմի ժամանակակից բնութագրումներում հաճախ չի շեշտադրվում խորհրդարանական տիպի կուսակցությունների համակարգի դերն ու նշանակությունը: Մինչդեռ այն պառլամենտարիզմի ողջ համակարգի առաջնահիմքերից և անկապտելի հատկանիշներից մեկն է:

Քաղաքական գիտության մեջ կուսակցություն ասելով, սովորաբար, հասկանում են մարդկանց կազմակերպորեն համախմբված խումբը, որի գլխավոր նպատակը պայքարն է քաղաքական իշխանության համար և դրան հասնելը:<sup>2</sup> Իրենց հիմնական խնդրի իրականացման համար քա-

1 Бирюков Н.И., Сергеев В.М. Становление институтов представительной власти в современной России. – М., 2004, с.14.

2 Дюверже М. Политические партии. – М., 2002, с.21–22.

ղաքական կառուցվածքներն ակտիվորեն մասնակցում են ընտրություններին և նրանց ներկայացուցիչներից համալրվում է խորհրդարանի կազմը, որն, ըստ էության, պատվիրակված է ընտրողների կողմից: Իրենց խորհրդարանական գործունեությամբ կուսակցությունները նպաստում են իշխանության այդ մարմնի հիմնական գործառնություններից մեկի կատարմանը, որը զուգակցվում է նրանց ուղղակի, անմիջական խնդրի՝ շահերի ներկայացուցչության ապահովման հետ: Այլ խոսքերով՝ կարելի է ասել այն մասին, որ խորհրդարանն իրականացնում է իր հիմնական առաքելությունն հենց քաղաքական կուսակցությունների գործունեության միջոցով, ինչը վկայում է նրանց սերտ փոխկապվածության մասին: Բացի ներկայացուցչական գործառնությունից՝ խորհրդարանն օժտված է իշխանական բացառիկ իրավունքով, արտոնությամբ, որն իրականություն է դառնում նույնպես կուսակցությունների անմիջական մասնակցությամբ, երբ վերջիններին քաղաքական ծրագրերը վերափոխվում են խորհրդարանական որոշումների: Դրանք պայմանավորում են պետության հետագա զարգացման մարտավարությունը՝ հող նախապատրաստելով օրենքների ընդունման համար: Խորամուկ չլինելով կուսակցությունների էության և նրանց դասակարգման մանրամասների մեջ, նշենք, որ «խորհրդարանը և կառավարությունը նման են երկու մեքենաների, որոնք շարժման մեջ են դրվում մի շարժիչ՝ կուսակցության միջոցով: Գործադիր և օրենսդիր իշխանությունը (դա սահմանադրական ֆասադ է), իրականում ողջ իշխանությամբ օժտված է կուսակցությունը»<sup>1</sup>:

— Բազմաթիվ հետազոտողներ պառլամենտարիզմը բնորոշելիս հատկա-

պես շեշտում են ժողովրդավարական արժեքների առաջնությունը: Ոմանք ուղղակիորեն հայտարարում են, որ պառլամենտարիզմը ոչ այլ ինչ է, քան «պետականորեն կազմակերպված հասարակության համաժողովրդավարական, համաքաղաքակրթական արժեքների մասին պատկերացումների համակարգ»<sup>2</sup>:

Անկասկած, պառլամենտարիզմի հիմքում ընկած են համաժողովրդավարական, համամարդկային արժեքները, սակայն չի կարելի սահմանափակվել միայն դրանցով, որքանով որ դրանք կախված են պետական իշխանության ինստիտուտներից, դրանց գործառնության սկզբունքներից և մեխանիզմներից: Պառլամենտարիզմը բնութագրելի է որպես պետական իշխանության կազմակերպման և գործառնության առանձնահատուկ համակարգ, որը հիմնվում է իշխանությունների բաժանման և օրենքի գերիշխանության սկզբունքների վրա՝ խորհրդարանի ձևականորեն արտոնյալ վիճակի պայմաններում, որը կազմավորվում է ազատ ընտրություններում՝ քաղաքական կուսակցությունների ակտիվ մասնակցությամբ:

Այսպիսով՝ պառլամենտարիզմի կարևորագույն տարրերի մեջ առանձնացվում են նախ՝ իշխանությունների բաժանման սկզբունքի պահպանումը, երկրորդ՝ իրավունքի անվերապահ գերիշխանությունը, երրորդ՝ հասարակության մեջ օրենսդրական և գործադիր ինստիտուտների՝ խորհրդարանի առկայությունը, չորրորդ՝ խորհրդարանական տիպի քաղաքական կուսակցությունների առկայությունը, և վերջապես՝ խորհրդարանի ձևավորման ժողովրդավարական գործընթացը և նրա հրապարակայնությունը:

1 Дюверже М. Политические партии. – М., 2002, с.475.

2 Тихомиров Д.В. Становление и развитие российского парламентаризма (исторический аспект). Автореферат дисс.канд.ист. – М., 1997, с.9.

ОБЩАЯ ПОЛИТОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ  
ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

**ХАЧАТУР МНДЖИКЯН**

*Национальная академия наук РА, Института философии, социологии и права, соискатель*

Статья посвящена политологическому анализу интерпретации феномена парламентаризма как системы организации и функционирования государственной власти, базирующейся на принципах разделения властей, множественности интересов различных социальных групп гражданского общества, политического плюрализма, соблюдения прав и свобод человека и гражданина.

GENERAL POLITOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF  
PARLIAMENTARISM

**KNACHATUR MNJIKYAN**

*The National Academy of Sciences of the RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Applicant*

The article deals with the politological analysis of interpreting the phenomenon of parliamentarism as a system of organizing and functioning the state power, resting on the principles of power division, multiform interests of different social groups of a civil society, political pluralism and the compliance of the right and liberties of a man and a citizen.